

Spinoza, baken van Nederland en inspirator in tijden van polarisatie

Interview met Henri Krop

De belangrijkste punten uit het interview zijn

Henri Krop's interesse in Spinoza begon met een zoektocht naar de Nederlandse intellectuele geschiedenis. Hij raakte betrokken bij een project dat de vraag stelde: "Wat houdt Nederland nu samen?". Dit leidde hem naar het werk van Spinoza, die een belangrijke rol speelde in de Nederlandse filosofische traditie.

Henri benadrukt dat filosofie een maatschappelijke functie heeft. Hij gelooft dat filosofische denkbepelden invloed hebben op de samenleving en zelfs revoluties kunnen veroorzaken. Hij ziet de relevantie van Spinoza's filosofie voor actuele maatschappelijke vraagstukken, zoals de rol van religie, burgerschap en integratie.

Spinoza's filosofie is geworteld in de Nederlandse context. Henri beschrijft Nederland als een land van "zelfdenkers" met een geschiedenis van het opvangen van vluchtelingen en het tolereren van verschillende geloofsovertuigingen. Dit maakte het voor Spinoza mogelijk om zijn ideeën te ontwikkelen en te verspreiden.

Spinoza's filosofie blijft relevant vanwege zijn praktische toepasbaarheid en zijn metafysische diepgang. Hoewel sommige van zijn wetenschappelijke ideeën verouderd zijn, zijn zijn inzichten over ethiek, politiek en de menselijke natuur nog steeds actueel.

Spinoza's denken kan helpen bruggen te bouwen tussen verschillende groepen in de samenleving. Zijn nadruk op tolerantie en het begrijpen van de ander is van groot belang in tijden van polarisatie en conflict. Henri noemt het voorbeeld van de PVV die in de tweede kamer Spinoza het vaakst noemt, wat een aanknopingspunt kan bieden voor dialoog.

Spinoza's determinisme kan troost bieden en ons helpen om te gaan met de uitdagingen van het leven. Door de natuurwetten te begrijpen, kunnen we anticiperen op gebeurtenissen en ons gedrag aanpassen. Henri benadrukt dat dit geen fatalisme is, maar een manier om controle te krijgen over ons leven.

Spinoza's filosofie kan dienen als een leidraad voor het leven, maar de invulling ervan hangt af van individuele omstandigheden en maatschappelijke context. Henri waarschuwt dat Spinoza's ideeën op radicaal verschillende manieren kunnen worden geïnterpreteerd. Dit is geen zwakte maar getuigt van de rijkdom van zijn denken.

Henri moedigt mensen aan om Spinoza zelf te lezen en te bediscussiëren. Hij gelooft dat dit de beste manier is om zijn filosofie te begrijpen en er inspiratie uit te halen. Spinozakringen zijn hiervoor een goede basis.

Prof Henri Krop¹ is voor de Spinozakring Soest een goede bekende. Hij maakt deel uit van het kernteam als het wetenschappelijke geweten van de kring en als motor achter de programmering. Daarnaast treedt hij er vaak op als docent.

Hoe kwam je met Spinoza in aanraking?

Eigenlijk toevallig. In het begin van de jaren '90 speelde de discussie "wat is de eigenheid van Nederland?". Er werd een groot project gestart op initiatief van Lubbers. Centraal stond de vraag naar de Nederlandse cultuur in Europese context. In die tijd kwam ook de gedachte van een canon van Nederland op. De manifeste vraag was "Wat houdt Nederland nu samen?".

Het vaderlandse-geschiedenis-onderwijs leefde nog toen wij zelf naar de basisschool gingen in de jaren zestig maar onze kinderen kregen het niet meer. Hoe moet je dan nog weten waaruit je als Nederlander voortkomt en welke verhalen ons samenbinden?

Bij de Erasmusuniversiteit was een hoogleraar Michael Petry. Die vond het merkwaardig dat er geen belangstelling was voor de eigen intellectuele cultuur en dat er in Nederland geen filosofie op de scholen gedoceerd werd. We deden net alsof er hier niet zelf gedacht werd. We waren alleen maar gericht op grote denkers als Kant, of Hegel - Petry was een groot Hegel kenner - maar hij zei: Je leeft in Rotterdam maar je doet alsof je in Berlijn woont als je niet begrijpt hoe hier de ideeën van deze grote filosofen bruikbaar zijn gemaakt. Hij is toen begonnen met een reeks boeken: "Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland"². Deze titel heeft hij zorgvuldig gekozen, want hij geloofde niet in het bestaan van een of andere onveranderlijke Nederlandse identiteit, maar wel in de relatie tussen het denken en deze specifieke maatschappij. Hij vroeg mij om twee delen te schrijven over de prehistorie van Nederland, namelijk de middeleeuwen: over Siger van Brabant en Johannes Buridan. Petry begon met die serie in 1986 en er zijn uiteindelijk 20 Nederlandse filosofen in opgenomen. Spinoza ontbrak in die serie maar Prometheus vroeg mij om een geannoteerde vertaling van de *Ethica* te maken in de reeks

¹ Henri Krop (1954) studeerde filosofie en theologie in Leiden en was als universitair (hoofd)docent Geschiedenis van de Wijsbegeerte verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In 2002 verscheen van zijn hand een uitgebreid geannoteerde vertaling van Spinoza's *Ethica* en in 2013 verscheen van hem het boek *Spinoza. Paradoxale icoon van Nederland*, dat in de Volkskrant werd omschreven als "De definitieve studie naar de ontvangst van Spinoza in Nederland." Van 2017 tot 2021 bekleedde hij de Spinozaleerstoel aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. In 2024 publiceerde hij samen met Bert Bos bij Noordboek onder de titel *Een alomvattende filosofie, denken in het voetspoor van Spinoza* een geannoteerde vertaling voorzien van een uitvoerige inleiding van Abraham Cuffelers *Principia Pantosophiae* (Amsterdam 1684). Cuffeler werd 'Spinoza's beste vriend' genoemd en zijn 'pro-Spinoza' boek dat een overzicht wil geven van een filosofie op basis van Spinoza vormt een uitzondering in de zee van veroordeling en kritiek op de filosoof.

² [https://www.wikiwand.com/nl/articles/Geschiedenis_van_de_wijsbegeerte_in_Nederland_\(boekenserie\)](https://www.wikiwand.com/nl/articles/Geschiedenis_van_de_wijsbegeerte_in_Nederland_(boekenserie))

Nederlandse klassieken. Prometheus had deze reeks van de Nederlandse literatuur opgezet, een beetje vergelijkbaar met de pléiaden reeks in Frankrijk³.

Ik ben dus in Spinoza geïnteresseerd geraakt vanwege een zoektocht naar hoe zijn filosofie van belang is geweest voor de Nederlandse intellectuele geschiedenis.

Toen later Jonathan Israel kwam met die grote boeken over de radicale verlichting was het voor mij geen verrassing dat hij Spinoza zo belangrijk vond want je ziet, als je de bronnen leest, hoe vaak men met Spinoza is bezig geweest.

Heeft filosofie een belangrijke maatschappelijke functie?

Het was de overtuiging van Michael Petry, maar ook van mij, dat filosofie inderdaad een belangrijke maatschappelijke functie heeft. Eén aanleiding voor Petry's ongewone interesse in Hegel – tijdens zijn studietijd beperkte men zich in Engeland tot een oppervlakkige veroordeling van deze duistere denker, die verantwoordelijk werd geacht voor alles wat mis was in de Duitse geschiedenis - was de koude oorlog die de vraag opwierp wat er nodig is aan gemeenschappelijk kader om de kloof te overbruggen tussen oost en west.

Eén van die gemeenschappelijke factoren voor de culturele overbrugging was de Duitse filosofische traditie: Hegel en Kant waren immers de achtergrond voor Marx. Deze filosofen worden zowel in west als oost gelezen. Dus dat was een kader waarin de ontmoeting kon plaatsvinden.

Mij boeide het hoezeer Spinoza gedachten had met een eeuwenlange grote maatschappelijke invloed. Filosofie is niet alleen iets voor mensen op een universitair kamertje. Filosofische denkbeelden kunnen revoluties teweeg brengen.

Hebben dingen die op straat gebeuren, zoals nu⁴ in Amsterdam, de acties tegen de Israëlische voetbalsupporters, dan iets met filosofie te maken?

Het heeft voor een deel inderdaad te maken met filosofische denkbeelden. Van gelijkheid. Positieve waarden zoals vrijheid, gelijkheid, tolerantie. Er zijn wel degelijk invloeden van filosofische gedachten zoals de plaats die religie in de samenleving inneemt met verschillende opvattingen bij moslims, joden, christenen en andere burgers.

Vragen als “hoe bepalend is religie voor iemands identiteit?”, “wat houdt ons nou als Nederlanders bij elkaar?”, “wat is burgerschap?” en “wat hebben we

³ https://www.wikiwand.com/en/articles/Biblioth%C3%A8que_de_la_Pl%C3%A9iade

⁴ Het interview vond plaats vlak na 8 nov 2024 toen er door relschoppers veel geweld was toegepast tegen supporters van de Israëlische voetbalclub Maccabi.

gemeenschappelijk?” zijn nog steeds relevant. Politici hebben er de mond vol van, maar wat zijn ‘Nederlandse waarden’ eigenlijk en wanneer is er sprake van ‘integratie’?

De boekenserie “de geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland” maakt duidelijk dat Nederland altijd een land is geweest van zelfdenkers. Een land waar we zelf in eigen kring aan het filosoferen zijn. Zoals je nu nog ziet, b.v. in de vele Spinozakringen in ons land. Dat zijn typisch omgevingen waar mensen zelf over de levensvragen nadenken.

Nederland kende geen staatskerk die alleenrecht had en het hele leven kon bepalen maar er zijn altijd groepen geweest die daarbuiten stonden en zich aan het zicht van de staatskerk onttrokken.

Is Spinoza dan als een volksfilosoof te karakteriseren?

Ja, in die zin denk ik dat het feit dat Spinoza hier tot filosoof is geworden geen kwestie van toeval is maar een gevolg van de samenleving waarin Spinoza kansen kreeg om zich vrij te ontwikkelen en die ideeën ook naar voren te brengen. Spinoza heeft alleen maar kunnen overleven om dat zijn kring het risico wilde nemen om zijn uit te geven.

Het is ook een duidelijke traditie dat vluchtelingen worden opgevangen: Descartes, Bayle en de ouders van Spinoza. Die lijn komt ook terug in mijn tweede grote boek *Spinoza, paradoxaal icoon van Nederland*. Daarin blijkt ook dat Spinoza bijna een volksfilosoof was. Dat zit ook in het begrip paradoxaal, want zijn moeilijke filosofie vond vooral buiten de universiteit aansluiting bij geïnteresseerde leken die hem gebruikten om zelf te gaan filosoferen. Remonstranten, doopsgezinden, collegianten. Ze wilden zelf denken.

Past Spinoza in de huidige tijd?

Ja, mijn antwoord is tweeledig: enerzijds door zijn praktische toepasbaarheid en anderzijds zijn metafysische filosofische diepgang. Ik heb het idee dat Spinoza aan de Nederlandse universiteiten nog altijd moeilijk wortel schiet. Je hebt natuurlijk Spinozakernen in Rotterdam, Groningen, Utrecht, maar Spinoza heeft niet een vanzelfsprekende plaats in het universitaire curriculum. B.v. in het politieke denken zijn het altijd Hobbes en Locke die genoemd worden en veel minder Spinoza. Bij de kenleer heb je altijd Descartes en Locke en niet gauw Spinoza terwijl ik denk dat dat veel interessanter zou zijn.

Spinoza heeft een alomvattend beeld van de kosmos en de mens. Zijn filosofie omvat daarom ook wetenschap. Pas later kwam de scheiding. Veel van wat de wetenschapper Spinoza zei is vanzelfsprekend verouderd. Het is maar gelukkig dat de fysica in de Ethica ‘klein’ is.

Niet verouderd is dat voor Spinoza de mens metafysisch onderdeel is van de hele natuur en ook dat we het menselijk handelen, het gedrag, kunnen begrijpen op basis van de natuurwetten. De conatus als kracht, botst met andere krachten en wekt dan emoties

op. Maar dat is een heel algemene gedachte. Hij zei wel dat hij over emoties wilde denken als in lijnen punten en vlakken maar het lukte hem toch niet om emoties in de taal van de wiskunde vertalen. Het geeft een wetenschappelijke blik op de mens en niet een filosofische blik. De structuur van de axiomatisch deductieve methode ligt haaks op hoe wij tegenwoordig filosofie bedrijven.

Spinoza stond in zijn methode het dichtst bij Descartes. Uitgangspunt is natuurkunde en de gedachte dat je vanuit de simpele natuurwetten, de wetten van de beweging en zo, de natuur kan begrijpen. In hun “methodisch dualisme”, het denken in fysische termen van uitgebreidheid en denken, hebben Descartes en Spinoza veel gemeen. Dat is verschillend van b.v. Locke die überhaupt niets over fysica heeft geschreven.

Ik ben een historicus van de filosofie en probeer haar ontwikkeling te begrijpen. Deze is, zeker tot het eind van de 18^e eeuw, vooral bepaald door de ontwikkeling van de wetenschap. Elke verandering in wereldbeeld is, vanaf Aristoteles al, teweeg gebracht door wetenschappelijke ontdekkingen. Spinoza past helemaal in die context.

In de 18^e eeuw kwam men tot de overtuiging dat je naast natuurwetenschappen ook nog geesteswetenschappen hebt. Wat van Spinoza blijft is dat je de mens moet begrijpen als onderdeel van de natuur en dus beide typen wetenschappen niet tegenover elkaar moet zetten.

Ik zie mezelf niet als een spinozist die vindt dat hij altijd gelijk moet hebben. Ik zie Spinoza als grote, geniale filosoof maar toch als 17^e eeuwse. Hij heeft ons nog veel te zeggen. Maar dat geldt ook voor anderen. Spinoza is interessant omdat voor een deel verklaart hoe we geworden zijn zoals we zijn.

Spinoza denkt vaak praktisch, zo verklaart hij in het *Theologisch Politiek Traktaat* dat we in een soort handelssamenleving leven waar we praktisch met elkaar moeten omgaan. De hele metafysica is meer iets voor de binnenkamer, voor de kleine groep. Voor Spinoza was het belangrijk te weten of iemand te goeder trouw is en niet wat hij gelooft. Dat was de open geest van Spinoza die bij Nederland paste.

Die binnenkamer heeft wel een voedende rol. Ik merkte dat heel sterk, b.v. in mijn colleges in Rotterdam. Mensen hebben behoefte zich te verdiepen om over het leven na te denken. Waar het allemaal voor dient. We leven immers niet bij brood alleen.

Die twee aspecten van Spinoza, enerzijds een praktische insteek om privé en ook politiek goed met elkaar om te gaan en anderzijds een metafysische en ethische verdieping om over het leven na te denken zijn nog steeds goed bruikbaar.

Je bent al heel lang bezig met Spinoza. Wat is er zo blijvend boeiend aan hem?

Om te beginnen de persoon, het rolmodel. Zijn loopbaan is ongewoon. Hij had, wat we tot voor kort noemden, allochtone ouders, die gevlucht waren vanwege hun geloof. Toch is hij in staat geweest een vooraanstaande plaats in te nemen in Nederland. Hij is bijvoorbeeld begraven in de Nieuwe Kerk, vlak bij Johan de Witt en ook met een zekere

status: met zes karossen. Heel bijzonder was hij ook als denker. Hij heeft lijnen uitgezet waarvan we nog steeds kunnen profiteren.

Nederland is enerzijds sinds de jaren zestig steeds meer seculier geworden maar anderzijds zijn er minderheden die steeds religieuzer worden, b.v. de moslims.

Het denken van Spinoza is bij uitstek geschikt om het gesprek tussen die twee aan te gaan. Ook omdat hij vanwege zijn afkomst een duidelijke lijn heeft met de islamitische filosofen: Avicenna, Averroës. Renan heeft in zijn boek *Averroès et l'averroïsme* (1852) al laten zien dat er een lijn is van Aristoteles via Averroës naar Thomas van Aquino, Siger van Brabant tot aan Spinoza. Het is een doorlopende traditie. Europa is niet alleen het product van een zogenaamde joods-christelijke cultuur maar er is ook een lijn met de Arabische cultuur. In Spinoza komen dus veel culturen samen. Die hebben zich uit elkaar ontwikkeld en zijn altijd met elkaar in gesprek geweest. Dit zou een basis kunnen bieden voor een gesprek tussen alle Nederlanders, ondanks hun verschillen.

Tolerantie is daarbij een uitgangspunt maar tolerantie kan op verschillende manieren worden uitgelegd. Er is tolerantie in de negatieve zin: je verdraagt elkaar, ook al vind je elkaar afschuwelijk. Dit is niet Spinoza's idee. Er is niets mis mee maar je moet daarbij ook met elkaar in gesprek blijven en verkennen wat je met elkaar gemeen hebt in intellectueel opzicht: positieve tolerantie. Daarvoor kan Spinoza een belangrijke intermediair zijn, om het aan de samenleving duidelijk te maken.

Spinoza wordt ook omarmd: Amsterdam, Den Haag, Rijnsburg zijn trots op hem. Hij slaat aan. Hij zit in het gevoel van mensen. "Trots op Nederland" klinkt erg benepen-rechts maar het is toch belangrijk. Je leeft in dit land en of je dat nu leuk vindt of niet, je moet het toch op een bepaalde manier met dat verleden zien te doen. Het is toch prettiger om bij de Gouden Eeuw te denken: toen hebben we die grote denker over tolerantie en verlichting voortgebracht dan aan onze voorgeschiedenis als alleen maar één grote narigheid.

Ronald van Raak meldde ergens dat hij had nagegaan dat Spinoza in de Tweede Kamer het meest genoemd wordt door de PVV. En ook al zou je het gedachtegoed van de PVV nou niet direct associëren met dat van Spinoza, het biedt toch een aanknopingspunt voor het gesprek. Je leeft met PVV'ers samen in één land. We moeten het doen met wat het is. En dan is het goed als je een gemeenschappelijke gespreksbasis kan vinden in Spinoza. "Niet veroordelen maar begrijpen". Dat is de beste levensles die hij ons kan geven.

Doen met wat het is? Is dat ook niet een beetje fatalistisch?

Het determinisme van Spinoza zegt: we zijn zoals we zijn en je hebt er mee te doen. Begrijp het maar. Stel je er maar op in en door je instelling, je begrip, kan er iets veranderen.

Geen vrije wil. Fatalistisch? Spinoza zou dat ontkennen. Als je weet wat de oorzaken zijn. Als je je realiseert dat de natuurwetten algemeen gelden dan is dat geen reden tot fatalisme. We kunnen immers onze kennis van de natuurwetten gebruiken om een vliegtuig te maken.

Spinoza zegt: kom tot een zo goed mogelijk begrip van de dingen, dan kan je er ook wat aan veranderen. Doordat we weten wat er gebeurt anticiperen we daar automatisch op en veranderen we automatisch ons gedrag. Als we op iets kunnen anticiperen doordat het noodzakelijk is, dan kunnen we ook dingen vóór zijn: b.v. de kans op longkanker verkleinen door niet te roken.

Door kennis kan je je eigen gedrag veranderen. Je kan je emoties afstemmen op dat wat in de toekomst gebeurt. En narigheid voorzien. Daar ligt volgens Spinoza de intrinsieke motor tot gedragsverandering.

Mensen kiezen maar dat kiezen wordt ergens door bepaald. Het komt niet zomaar uit het niets. Mensen kunnen zich ook bewust zijn van wat ze kiezen en door de negatieve consequenties van hun gedrag te doorzien doe je het de volgende keer anders.

Hoe veranderen mensen in de maatschappij, wat is b.v. de rol van opvoeding en overheid?

Met kinderen van een bepaalde leeftijd kan je in gesprek gaan. Ze wijzen op de consequenties van hun gedrag. Het is beter om te begrijpen dan om te jammeren. En het is ook een goed uitgangspunt om aan kinderen te leren: de ander is niet alleen een bedreiging maar vooral ook een bron van genot en hulp.

Sociale media spelen in deze tijd ook een grote rol. We moeten onze houding daartoe bepalen. Voor onszelf en onze kinderen. Hoe bepaal je b.v. wat waar is? Spinoza vraagt zich af wat adequate gedachten zijn en wat niet. Spinoza zou ook zeggen: matig je in het gebruik van sociale media. Weet wat het doet. Zoals afgelopen donderdag in Amsterdam met de relschoppers tegen de supporters van de Israëlische voetbalclub. Sociale media versterken gevoelens tot in het duizendvoudige. Kijk liever wat later als de zaak een beetje bezonken is en niet als je nog door emoties overmand bent.

Spinoza zag ook de kwade krachten van massagedrag. Groepen voelen zich sterker dan alleen. Het is vaak ook bedreigend. De massa is tot verschrikkelijke dingen in staat, zoals Spinoza ook zag tijdens de lynchpartij van de gebroeders de Witt.

Een onbedreigd leven kan dan ook het beste plaatsvinden binnen gevestigde kaders. Een overheid moet veiligheid bieden.

Maar die twee dingen moeten samengaan: het handhaven van de wetten en het entameren van een gesprek tussen mensen.

Spinoza is niet iemand van grootse vergezichten maar kijkt wat er in de praktijk mogelijk is. Er zijn in theorie verschillende staatsvormen mogelijk, die allen hun voors en tegens hebben, maar een democratie geeft de beste mogelijkheden om bij te sturen. Als de

volksvertegenwoordigers, die geen simpele jaknikkers zijn, zien dat het de verkeerde kant op gaat, dan kunnen ze de regering ter verantwoording roepen. Polderen, Spinoza past daar wel bij.

Is Spinoza ook een filosoof die je kan ondersteunen. Kan Spinoza troost bieden?

Ja, zijn determinisme kan in dit opzicht positief werken. Soms moet je je ergens bij neerleggen. Niet tegen de bierkaai vechten.

Spinoza reikt ons ook een zeker optimisme aan. We kunnen een bepaalde mate van geluk vinden in dit leven en dat is iets waarvoor we met elkaar aan de slag gaan.

Camus zei: het enige probleem is het probleem van de zelfmoord. Spinoza zegt dat niet. De drijvende kracht van de mens is gericht op leven. Als je werkelijk zelfmoord overweegt moet je naar een psychiater gaan.

“Heeft het leven zin?” is dus niet een vraag waar Spinoza zich mee bezig zou houden. Als je de doelloosheid in de natuur afschaft, zoals Spinoza deed, dan vraag je vanzelfsprekend al niet naar de zin/het doel van iets. Het leven heeft alleen maar zin omdat wij er een bepaalde zin aan geven. Zoals goed en kwaad kwalificaties zijn die wij er zelf aan geven zo is ook zin of geen zin een kwalificatie die wij zelf geven. En je leeft natuurlijk ook in een kader dat bepaalde dingen door je opvoeding, door je omgeving, zin hebben meegekregen. Je loopt in zekere zin ook gewoon mee met wat aangeboden wordt. Een kind vraagt zich niet af “moet ik wel naar school”.

Is hij een optimist?

Ja maar ook weer niet in de zin van: *prosperity just around the corner*. Spinoza gaat er niet van uit dat de wereldgeschiedenis alleen maar een opgaande lijn is. Maar hij is meer een filosoof van: *alles bij elkaar genomen is het leven de moeite waard om geleefd te worden*.

Spinozisme als levensvisie, is dat mogelijk?

Spinoza geeft ons input maar wat we er nu mee doen, wordt bepaald door aanleg en onze levenservaringen – collectief en individueel - en met welke problemen we geconfronteerd worden. Het nationaalsocialisme bijvoorbeeld was voor de spinozist Carp aantrekkelijk, omdat het een antwoord gaf op de problemen van de jaren dertig: de grote crisis, de vastgelopen parlementaire democratie en een stuurloze overheid. Daarom zocht hij een leider om de zaak op orde te brengen om weer een functionerende gemeenschap te zijn. Je kan zeggen: elk spinozisme krijgt een verschillende inhoud ook op grond van de vragen die in een bepaalde tijd leven.

Verder is het een goed uitgangspunt van Spinoza dat we het fascisme moeten begrijpen (om weer niet opnieuw in zo'n val te stappen). Het is volgens hem niet zo dat mensen door het hebben van een autoritaire persoonlijkheid fascist worden, zoals is beweerd. De omstandigheden zijn veel belangrijker. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de opkomst

van autoritaire leiders in Oost Europa door het verdwijnen van het communistische houvast.

Maar ook het westen heeft problemen. Door het betrekkelijke failliet van de het (neo-) liberalisme, de vrije markt, is de vraag ontstaan: wat hebben we nu eigenlijk met elkaar gemeen? Waaruit blijkt nog dat we een samenleving zijn? Als we weer naar nu gaan: bij Trump moeten we ons in de eerste plaats afvragen: waarom heeft hij zo'n aanhang kunnen krijgen, dat hij nu weer herkozen is?

Tot slot: Wat raad je mensen aan die willen beginnen met het begrijpen van Spinoza?

Het lezen van Spinoza zelf. Liever dan het lezen van een boek over Spinoza.

Waarom begin je niet met het lezen van de Ethica, misschien niet meteen vanaf het begin maar b.v. bij Ethica 2 stelling 13, waar Spinoza begint te spreken over de mens.

Lees het met elkaar. Discussieer erover, bevraag elkaar. De Spinozakringen in ons land bieden daar veel mogelijkheden voor. Ze helpen met het verwerven van begrip. Zo geven we elkaar "De vreugde van het inzicht". Oeps, toevallig toch weer de titel van een boek over Spinoza.

Opgetekend door Jan Mendrik (jmendrik@gmail.com), gecorrigeerd en aangevuld door Henri Krop.

Het interview vond plaats op 8 november 2024

www.spinozakringsoest.nl/blog